HIZLI DESEN ÇALIŞMALARININ BİLİNÇALTI İLE İLİŞKİSİ

Burcu Nur Cengiz[1] Yüksek Lisans Öğrencisi
Dr. Öğr. Üyesi Gülçin Karaca[2]

[1]Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Resim Bölümü, Eskişehir, Türkiye.
ORCİD: 0000-0002-4670-7883

[2]Anadolu Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Resim Bölümü, Eskişehir, Türkiye.
ORCİD: 0000-0002-8768-1667

ÖZET

Hızlı desen çalışmaları, Güzel Sanatlar Fakültesi ve Enstitüsü öğrencilerinin düşünme, algı ve el pratiklerinin hızlanması ve desen çalışmalarında pratikleşmesi için bir model eşliğinde yaptığı kısa süreli çizim çalışmalarıdır. Bu çalışmalarla beraber öğrenci, çizgilerini tanıyarak kendini daha iyi ifade edebilir. Yapılan araştırmanın amacı hızlı desen çalışmalarının bilinçaltı ile ilişkisini ele alarak geleneksel anlayışta yapılan desen çalışmalarından farklı şekilde gelişen yaratıcı süreci ortaya koymaktır. Desen derslerinde uygulanabilecek bir yöntem olarak bilinçaltı boyutuyla birlikte ele alınan hızlı desen çalışmalarının, öğrencinin kendi yaptığı işe farklı anlamda bakabilmesi, yorumlayabilmesi, kendisini ve çalışmalarını daha iyi tanıyabilmesi açısından yararlı olacağı düşünülmektedir. Araştırma, tarama modeliyle gerçekleştirilmiştir. İncelemelerde bilinçaltı kavramını ele alan Gerçeküstücü (Sürrealist) sanatçıların kullandığı otomatizm tekniği, Sigmund Freud ile Carl Gustav Jung'un çalışmalarında yararlandıkları serbest çağrışım tekniği ile hızlı desen çalışmaları arasındaki ortak özellikler analiz edilmiştir. Araştırmanın akademik sanat eğitimi ve sanat psikolojisi gibi alanlarda yapılacak bundan sonraki çalışmalar için yarar sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Güzel Sanatlar, Desen, Hızlı Desen, Otomatizm, Serbest Çağrışım, Bilinçaltı

ABSTRACT

Gesture drawing exercises are short period exercises using models aimed at speeding the thinking perception on application skills of Fine Arts Department students. With the help of these exercises, students get acquainted with the marks they put on the paper and are able to express themselves better. This study is aimed at establishing the relationship of the subconcious with creative process that develops through gesture drawing exercises in a manner that differs from traditional drawing exercises. It is our opinion that considering the subconcious aspect of drawing through gesture drawings is beneficial in terms of providing students with a different way to view and interpret their drawings, helping them gain a better understanding of themselves and their work. The research was done by scanning method. The common traits between gesture drawings, the automatism technique used by Surrealist artists and free association exercises employed by Sigmund Freud and Carl Gustav Jung were analyzed. It is our hope that this study will be beneficial to further studies in academical art education and art psychology.

Keywords: Fine Arts, Drawing, Gesture Drawing, Automatism, Free Assocation, Subconcious

GİRİŞ

İnsanın kendini ifade etme araçlarından biri olan desen; sanattaki en temel yaratım sürecinin basamağı, aynı zamanda da doğayı ve hayal dünyasını değişik biçim ve yöntemlerle ifade ederek görselleştirme işidir (Müftüoğlu, 2021: 5). 'Desen' kelimesi dilimize Fransızcadan 'dessein' (amaç, plan), 'dessin' geçmiş ve 'çizim, tasarım, sanatta tasarım' anlamlarına Latince'de design (çizim), sign (işaret), signare yani ''işaretlemek, işaret yapmak (O.E.D., 2021)" anlamlarına gelmektedir.

''Yaşadığı dünyayı anlamlandırmak amacıyla insanlar, diğer canlılardan farklı olarak çeşitli işaret ve semboller üretme eğilimi taşımaktadır. İnsanlığın başlangıcından itibaren bir yüzey üzerine uygulanan işaret ve imgelerden oluşan dolaysız bir dil olarak kabul edilen desen, yaşama ilişkin her tür duyu, algı ve tasarımlarımızı aktardığımız temel bir ifade aracı olarak kabul edilmektedir (Türkmenoğlu, 2020: 1-3).''

Kişinin yaşama ilişkin yorumladığı, anlamlandırdığı ve aktardığı işaret ve imgelerde, aynı zamanda bilinçli

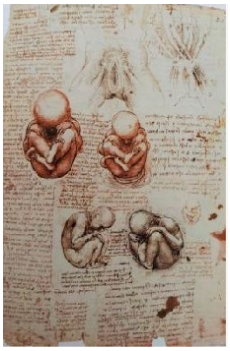
olarak farkına varmadığı bilinçaltısal algı ve etkilenmeleri de mevcuttur. Hatta bu etkilenmelere yön veren çoğunlukla bilinçaltı zihnidir. Kişinin bilinçli olarak aktardığı ifade ve imgelerin çok daha fazlası bilinçdışında başlamakta ve orada depolanmaktadır. Depoda tutulanları açığa çıkarmak için ise sanatın dilini ve en temel yöntemi olan desen pratiğinden yola çıkan hızlı desen çalışmalarını ele almak ve deseni, hızlı deseni daha iyi anlayabilmek için geçmişten günümüze desen çalışmalarının kısa tarihini ve ne amaçla yapıldığını incelemek yerinde olacaktır.

1. Desen ve Tarihsel Süreci

Desen, ilk insandan beri varoluşumuzu anlamlandırmanın yöntemlerinden olmuştur. Tarih öncesinde insanların mağara duvarlarına insan ve çeşitli hayvan figürlerini çizdiği bilinmektedir. İnsanoğlunun ilk çizimleri, gördükleri dünyayı sanatsal bir dil ile ifade ettiklerini, bulundukları dönemde bile ne denli yaratıcı bir göze sahip olduklarını ve buldukları malzemeyi kullanma ve dönüştürmede ne kadar yaratıcı olabileceklerini göstermektedir. Eski çağlardan beri insan, bu pratiklere karşı içgüdüsel, kendiliğinden gelen bir yatkınlığa, ifade etme cesaretine sahip olmuş ve bunu desen yolu ile aktarmıştır.

Antik Yunan sanatında da desen; sanatçıların en ideale, en mükemmele ulaşmalarında bir araç vazifesi görmüştür. Yunan sanatçıları, anatomiyi, kas-iskelet yapısını incelerken, doğru ve gerçek olanı, desen çizimleriyle figürü, formu kusursuz bir şekilde aktarmışlardır. ‘‘Yunan sanatçıları, mevcut ve oldukça nesnel kaynaklardan, ideal bir görüntünün şeklini ayırmaya çalışmışlardır (Levy, 1961: 28).’

15. yüzyılla başlayan Rönesans döneminde de, sanatçılar canlı modelden etütler yapmış, bu çalışmaları Antik Yunan sanatçılarının heykellerinden incelemeler yaparak desteklemişlerdir. Floransa’da sanatçılar, atölyelerinde canlı modelden yararlanarak yaptıkları desenleri, kendi sanat çalışmalarına daha doğal bir görünüm vermek için kullanmışlardır. Öndin (2016: 64), Alberti’nin Rönesans düşüncesini şöyle tercüme etmiştir: ‘‘İnsan vücudunda, övgüye değer her parçanın en güzellerini seçmek gereklidir. Bütün araştırma ve uygulamalarda yapılması gereken de budur; güzellikle karşılaşma, onu yakalama ve sanat diline tercüme etme”. Böylelikle Rönesans döneminde de desenin, tıpkı Antik Yunan sanatında kullanıldığı gibi, sanatçının çalışmasının biçimsel sorunlarını çözmesi ve ustalığa ulaşmasında bir araç vazifesi gördüğü kabul edilebilir. Leonardo da Vinci; insan anatomisini ayrıntılı şekilde inceleyebilmek için morgta fetüs de dâhil olmak üzere her yaştan ve cinsiyetten ölmüş insan bedenlerinden yararlanarak araştırmacı çizimler yapmış, dönemin ünlü anatomi hocası olan Marcantonio della Torre ile birlikte ‘İnsan Anatomisi’ isimli bir kitap hazırlamıştır. Kitaptaki eskizler tıp tarihinin ilk anatomi çizimleridir (Altuna, 2015: 18) ve disiplinler arası çalışma niteliğindedir (Görsel 1). Leornardo için desen; ‘‘zamanın sanatsal eğilimini ortaya koyduğu şekliyle çevresindeki dünyayı bilimsel olarak sorgulama yönteminin bir parçasıdır (Türkmenoğlu, 2020: 15).’’

Görsel 1. Leonardo da Vinci, ‘‘Rahimdeki fetüs ve kadın genital organının boyutu üzerine çalışmalar’’ (1510) kalem ve kırmızı tebeşir, Windsor Castle, Royal Library

Görsel 2. Michelangelo Buonarroti ‘‘Oturan genç erkek nü, iki kol çalışması’’ (1510-11) kalem ile belirtilmiş ön çizim üzerine beyaz ve kırmızı tebeşir, Albertina, Vienna

Aynı zamanda Michelangelo Buonarroti (1475-1564), Leonardo gibi kendi çalışmalarını yaparken kadavralardan ve modellerden yararlanmıştır (Duru, 2018) (Görsel 2). Gombrich (1980: 230) şöyle aktarmaktadır:

‘‘Michelangelo, Rönesans’ın sanatçı olma kriterlerinden birinin anatomi bilmek olduğunu erken fark eden bir sanatçıdır. Anatomiyi önceleri güzel insan vücudunun, bütün sinir ve kaslarıyla beraber, belirli hareketlerini imgeleştiren Yunan ve Roma heykelleri üzerinden öğrenmeye çalışmıştır. Daha sonra o da Leonardo da Vinci

gibi kadavra keserek, canlı modelden çizerek insan anatomisini araştırmaya başlar. Güçlü bir form hafızası kazanmak ve figüre hakim olmak için sayısız desen çizmiştir.”

Başta Rembrant Harmenszoom van Rijn (1606-1669) olmak üzere, Raffaello Sanzio (1483-1520), Sandro Botticelli (1445-1510), Giorgione Barbarelli da Castelfranco (1470-1510), Paolo Veronese (1528-1588), Tiziano Vecellio (1488-1576), Peter Paul Rubens (1577-1640), Albrecht Dürer (1471-1528) vs. Rönesans ve Barok dönemin diğer usatları da figürden desen çalışmaları yapmışlardır (Görsel 3-4).

Görsel 3. Rembrandt van Rijn, ‘‘Yastık üstünde uzanan çıplak kadın’’, (1658), kırmız kalem, kahverengi mürekkep ve opak beyaz (oksitlenmiş), Amsterdam

Görsel 4. Eugene Delacroix, ‘‘Salon du Roi için el ve figür çalışmaları’’, Palais Bourbon, (1833-38), Paris

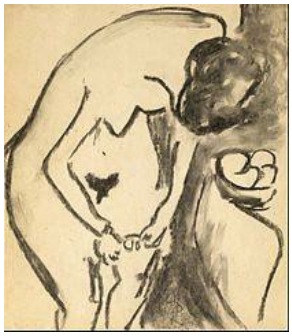
Modelden çizim çalışmaları, eğitim alanında da kendini gösterir; 1563 yılında ressam ve sanat tarihçisi Giorgio Vasari’nin öncülüğünde Dük I. Cosimo de’ Medici tarafından Floransa’da kurulan Çizim Sanatları Akademisi (Accademia del Arti del Disegno) Avrupa’nın bilinen ilk eğitim amaçlı akademisidir. Günümüzde kısaca Accademia olarak anılmaktadır. Akademinin kurulduğu tarihe kadar sanatçıların aldıkları sanat eğitimleri, usta-çırak ilişkisi temeline dayanmaktadır. Eğitim kurumu düzeyinde verilmeye başlanan sanat eğitiminin ilk basamağı olan Accademia, akademideki bireylerin desen ile tanışmasına öncülük etmiştir (Dilmaç, 2019: 4). Vasari de (1979: 449) modelden yapılan desen çalışmalarının akademik eğitiminin önemli bir parçası olması gerektiğine inanmıştır**.** Böylelikle akademide yapılmaya başlayan canlı modelden desen çalışmaları daha resmi bir statü kazanmıştır. Ayrıca Vasari, desenleri meşru sanat eserleri olarak değerlendiren ilk koleksiyonculardan biridir. Ona göre desen, sanatçının zihnindeki çalışmanın ilk somut taslağı, çizimi olmaktadır (Türkmenoğlu, 2020: 13).

18. yüzyılın ilk yarısında İngiltere’de kurulan Kraliyet Sanat Akademisi (Royal Academy of Arts) (Görsel 9) ile 1768’de ilk defa akademide canlı modelden yapılan desen (life drawing) ve akademik modellik bir iş olarak resmiyet kazanmıştır (Symonds, 2010). Akademinin Rönesans’ın klasik sanat öğretileri ile düzenlediği eğitim programının amacı, insan formunda ustalaşmaktır. Akademiye kabul edilen öğrenci, eğitimine öncelikle ustalardan sonrasında antik heykellerden çizimler yapmaktadır. Bu aşamalardan sonra belli bir yetkinlik kazanan öğrenci, modelden desen çalışmalarına başlayabilmektedir. Yaşam çizimi (Life Drawing) sınıfına giriş isimli, günümüzde desen dersine karşılık gelen eğitim pratiği, sanat eğitiminin zirvesi, mesleki becerinin ve ustalığın kanıtı olarak kabul görmektedir (Borzello, 1982: 18).

19. yüzyıl sonunda başlayan Modernizm hareketi ile beraber daha farklı sanat ideolojileri ve görüşleri önem kazanmış, bununla beraber desen de farklı bir konumda yer almıştır. Sanatçıların yaptığı desen çizimleri mükemmel estetikten uzaklaşmaya, akademinin önemsediği idealist ve realist tavır yerine dışavurumcu ve bireysel üslupta ifade almaya başlamıştır. Örnek olarak Dışavurumcu ressamlardan Egon Schiele’nin desen çalışmaları kendine ait üslubu, stilizasyonu olan çalışmalardır. Sanatçının desenlerdeki figürlerin deformasyonları, bitmemiş ham halleri, aldığı kadrajlar, çalışmanın tek çizgi (kontur çizgisi) ile ilerleyişi, çalışmalarına özgünlük ve karakteristik özellik vermektedir (Görsel 5). Ernst Ludwig Kirchner’in ‘Nude’ çalışması da sanatçının diğer yağlı boya işlerinde gözlemlenebilen hızlı fırça darbelerini andıran bir etkiye sahiptir (Görsel 6). Oskar Kokoschka da karakteristik deformasyonlara ve abartılara yer vermeyi tercih etmiştir (Görsel 7). Sanatçılar; öznel yorum ve ruhsal dışavurumlarını desen yoluyla benimsenmiş gerçekliğin, alışılmış ve kalıplaşmış yaklaşımlarını yıkmış, fizikötesine, tinselliğe, sezgiselciliğe, içgüdüsel olana, psikolojiye, ilkelliğe, abartılı biçimlere, ifadeyi arttıran her türlü ritim, form ve renge yer vermişlerdir (Özayten, 1988: 27).

Görsel 5. Egon Schiele, ‘‘Kollarını kaldırmış oturan kadın nü’’, (1910), kâğıt üzerine siyah mum boya(balmumu pastel) 42cmx24,3cm, Vienna

Görsel 6. Ernst Ludwig Kirchner ‘‘Nü(Nude)’’,(1909), kâğıt üzerine füzen, Houston

Görsel 7. Oskar Kokoschka, ‘‘Arkası dönük çıplak’’, (1909-7), mürekkep, guaj ve tebeşir, 45,1x31,4cm, Zurich

Değişen dünya ve sanat dinamikleri ile beraber sanatçıların tercihleri ve yönelimleri de değişmiş; yapılan desen çalışmalarının görünümleri kadar ne amaç ile yapıldığı da önem kazanmıştır. Günümüze gelindiğinde desen; görünür dünyanın, doğanın ön araştırmasının dışında bir konumda yer almakta ve yeni anlamlar, değerler barındırabilecek, farklı disiplinlerle birleştirilen farklı şekillerde okunabilecek modern yapısı içinde bir bütünlük olarak karşımıza çıkmaktadır (Kaplan, 2015: 7). Günümüz sanat eğitimi kurumlarında ise desen çalışmaları en üst düzeye ulaşmış öğrenciye değil, ilk öğrenme aşamasındaki öğrenciye verilmektedir. Bu çalışmaların temel işlenişi aynı olsa da akademiye veya dersi veren eğitimcinin yönlendirmesine göre değişiklik gösterebilmektedir.

2. Günümüzde Geleneksel Desen ve Hızlı Desen Çalışmaları

Desen, plastik sanatlar eğitimi bölümleri atölyelerinde önemli bir yere sahip olmuştur. Günümüzde Güzel Sanatlar alanında akademik düzeyde verilen desen çalışmalarında; çizgi, değer (valör, ton değerleri, koyu-açık değerler) doku, biçim, form, perspektif, kompozisyon, ritim, hareket, birlik, bütünlük, denge gibi desenin temel unsurlarını, oran-orantı, perspektif gibi kurallarını ve bu kurallara göre aktarma becerisini uygulamalı bir şekilde öğretilmektedir (Tilki, 2007: 21). Desen çalışmaları, öğrencinin kompozisyonundaki denge unsurunu, kadraj alımını, kâğıdı kullanımını öğrenmesini, gördüğünü aktarabilme becerisini ve göz-zihin-kas-el koordinasyonunu geliştirmesini sağlamaktadır. Öğrenci, çalışma boyunca modelin beden yapısını, anatomik özelliklerini, kas- kemik yapısını inceleyebilmekte ve etüd edebilmektedir. Modelin oran-orantısını, mekân ilişkisini, obje/nesne ilişkisini, espas ilişkilerini, ışık-gölge yapısını aktarmayı öğrenmektedir. Desen çalışmaları; öğrenciye bütünü görebilmeyi, bütünden detaya, detaydan bütüne ilişki kurabilmeyi, 3 boyutlu bakabilmeyi, estetik, görsel ve özgün dili ile bunları pratiğe dönüştürmesini sağlamaktadır. Bu çalışmalar daha öğrenme ve problem çözme aşamasında olan öğrencinin, mantıklı ve bilinçli bir yol izleyebilmesi için uzun sürelerde uygulanmaktadır (Görsel 8). Öğrenci bu uygulamalarda aynı zamanda atölye disiplinine, bilincine sahip olmakta, model ve diğer öğrenciler ile uyumlu bir çalışma gerçekleştirmeyi, kimseyi rahatsız etmeden, seçtiği alan ve bakış açısında kendine yer edinmeyi öğrenmektedir.

Görsel 8. Uzun süreli desen çalışmalarından görsel örnek, Hughes (1832-1908)

Görsel 9. Hızlı desen çalışmalarından görsel örnek, Boğaç Oydemir, 2020, kâğıt üzerine kara kalem, 21x29,7cm (5-10 dakika)

Hızlı desen çalışmalarının temelinde klasik-geleneksel desen çalışmaları yer almaktadır. Hızlı desen; Güzel Sanatlar Fakülte'lerinde çeşitli bölümlerinde eğitim gören öğrencilerin, genellikle bir model eşliğinde, kısa sürelerde, farklı poz ve farklı malzemeler ile yaptıkları hızlı figür çalışmalarıdır. Hızlı desen çalışmaları, İngilizce'de 'gesture drawing (jest çizimler)' olarak isimlendirilmektedir. 'Gesture' kelimesi Latince'de ''eylem modu, harekete geçirilmiş el, kol hareketi'' (O.E.D., 2021) İngilizce'de ''düşünülen ve hissedileni ifade eden eylem'' (C.D., 2021) anlamlarına gelmektedir. ''Desende iki dakikadan az, hızlı skeçler için kullanılan bu sözcük, "…Figürün hareketli çiziminde… kısa sürede modelden alınan bir dizi pozun tipik duruşunu belirtmektedir (Türkmenoğlu, 2012: 44).'' Hızlı desen çalışmalarında her poz için verilen süre en fazla 5-10 dakika, en kısa 3-5 saniye arasında değişiklikler gösterebilmektedir (Görsel 9).

Güzel Sanatlarda genellikle resim ve heykel bölümü öğrencilerine verilen çeşitli akademilerde hızlı desen; 'serbest desen', 'heykel için çizim' gibi farklı isimlerde yer almaktadır (ABABO, 2021) Hızlı desen çalışmalarında, geleneksel desenden farklı olarak daha geniş bir malzeme yelpazesi mevcuttur ve öğrenciler istedikleri malzeme ile çalışmalarını uygulayabilmektedir. Çalışma süresince, modelin pozu ve pozuna bağlı süre de değişmekte ve giderek azalmaktadır. Modelin pozunu ve poz süresini, model ve eğitimci birlikte belirlemekte ve öğretmen poz başlamadan önce, öğrenciyi süre konusunda bilgilendirmektedir. Her değişen pozda, çalışmanın yapıldığı alan müsaitse öğrenci, kendi yerini değiştirebilmekte ve farklı bakış açıları ile modelin pozundan yaralanabilmektedir. Bu çalışmalara, akademi bünyesinde resim ve heykel bölümü dışında mimarlık, grafik tasarım, moda tasarım, seramik, fotoğraf gibi farklı bölümlerden öğrenciler katılım sağlayabilmektedir.

Hızlı desen çalışmaları; figür eskizi gibi isimler ile de kullanılabilmektedir. Burada eskiz kavramı; bitmemiş çizim, tamamlanmamış formlar için kullanılabilir ancak bir resmin ön çalışması, eskiz[15]i olmamaktadır. Bir model eşliğinde yapılan hızlı desen çalışması, öğrencinin kendi özgün çalışması için hazırladığı ön taslağı, çizimi, eskizi değildir. Ancak yakından ilişkilidirler ve birbirlerini tamamlayıcı niteliktedirler. Hızlı desen çalışmaları, öğrencinin kendi alanına ait ön çalışmalarına, eskizlerine destekleyici bir vazife görebilmektedir. Geleneksel desendeki gibi üstünde durulan, planlanan, özenilen, tamamlanmış çalışmalarda öğrenci, istenileni yapma eğilimindedir. Hızlı desende olduğu gibi bitmemiş, eskiz tadında kalan çalışmalar ise ifade etme, gözlem yapma, not alma veya başka bir iş için hazırlık gibi farklı amaçlarda olsun olmasın daha samimi ve kişiseldir.

Geleneksel desen çalışmaları, öğrencinin doğruyu görebilmesi, aktarabilmesi, figürü ayrıntıları ile inceleyebilmesi, detaylı çalışabilmesi, etüt edebilmesi, çalışmalarında sabırlı ve iş-bitirici davranış modeli geliştirebilmesi açısından önemlidir. Hızlı desen çalışmaları ise öğrencinin aldığı bu desen ve figür bilgisinin daha pratik hale gelebilmesi, daha otonom bir davranış edinebilmesi, kâğıttaki ve figürdeki hâkimiyetini kuvvetlendirmesi gibi birçok açıdan uzun süreli çalışmalardan daha farklı bir konumda yer almaktadır. Desenin detaylı, ayrıntılı tasvirinden ziyade figürün hareketi, akışı, ritmi, genel formu, ana hatları ön plana çıkmakta, verilen sürenin kısıtlanması ile çalışmanın bitmişliği veya estetiksel önceliğinden ziyade pratiklerde ortaya çıkacak olan yaratıcı eylem, süreç ve cesaret öncelik kazanmaktadır. Ayrıca hızlı desenler, geleneksel desen için bir antreman, ısınma turu gibi değerlendirilmektedir (Gray, 2020). Ancak bu antremanlar başlı başına bir desen pratiğidir, sadece desenin ön çalışması niteliğinde değerlendirilmesi yanlış olacaktır. Bu çalışmalarla uzun süreli çizimlere alışmış öğrenci, kendi alışılmışının dışına çıkmakta, verilen kısa sürede daha zorlayıcı ve mücadeleci bir süreç içine girebilmekte ve çizim eylemi plansız, spontane ilerleyebilmektedir, "yaratıcılığın eyleme dönüşmesi ise spontanlıkla mümkündür (Topdemir, 2014: 53).'' Bu noktada öğrencinin bilinçli ve ayrıntılı olarak aktardığı desen çalışması, verilen süre azaldıkça daha hızlı, sezgisel ve otonom şekilde ilerleyebilmektedir.

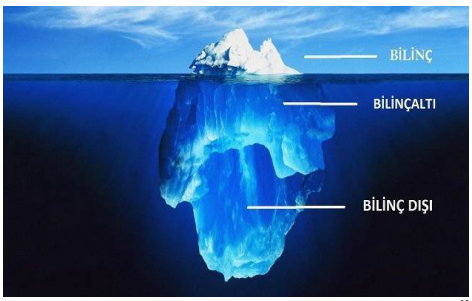
Bu süreçte bir bilinçdışı-bilinçaltı boyuttan söz etmemiz mümkün müdür? Çalışmada verilen süre ve hız faktörü, bilinçaltı faktörü ile ilişkili olabilir mi? Bu çalışmaların Sürrealist-Soyut Dışavurumcu sanatçıların kullandıkları serbest çağrışım yöntemi ve otomatizm tekniği ile ilişkisi nedir? Hızlı desen çalışmaları, hayal gücünü kuvvetlendirmek için kullanılabilir mi? Yöneltilen bu sorular çerçevesinde önce yaratıcı eylem içinde bilinç ve bilinçaltı-dışı unsurlarını ele almak gerekmektedir.

[15] Eskiz: ''(İng.Sketch) Bir proje, tasarım yada sanat yapıtını sonuç-biçimiyle ortaya koymadan önce yapılan ön-hazırlık, taslak. Resim, heykel, mimarlık, grafik, dekoratif sanatlar gibi tüm etkinlik alanlarında eskiz yapımı genel bir uygulamadır (Sözen ve Tanyeli, 2015: 102).''

3. Yaratıcı Eylemde Bilinç ve Bilinçaltı

Psikoloji ve sanat disiplinleri, temeline insanı oturtan, birbirleriyle etkileşim içinde olan ve birbirlerini besleyen alanlardır. ‘‘Her iki alanda incelenen şey insanın içten dışa işleyişi ve dışa vurum biçimidir. Sanatta ve psikolojide içe atılmış olanın dışa yansıma ve etkileri söz konusudur (Arıcı, 2006: 16).’’ Tarih boyunca yaratım eylemi içinde olan insan, aynı zamanda bu eylemini, dışavurumlarını anlamlandırma, kendini keşfetme, sorgulama amaçları içerisinde olmuştur. Bu sorgulamalarını yaparken bazen bilinçli, planlı ve akılcı bazen de rastlantısal, deneysel ve sezgisel süreçler içine girmekte, bilincinin sınırlılıklarını, bilinmezliklerini, yaratıcılığının ve farkındalıklarının bilgisini bu süreçlerde sorgulamaya ve keşfetmeye devam etmektedir.

Bilinç, Türk Dil Kurumu’nda ‘‘algı ve bilgilerin zihinde, duru ve aydınlık olarak izlenme süreci, insanın kendisini ve çevresini tanıma yeteneği, şuur (TDK, 2021)” olarak tanımlanmıştır. Aynı zamanda bilinç ve bilinçaltı-dışını tanımlarken, psikoloji kitaplarında tarif edilen en temel ada benzetmesini vermek yerinde olacaktır. Okyanus’un ortasındaki bir ada ya da buzdağı hayal edilirse, adanın su üstünde görünen kısmına bilinç-bilinçli olma durumu, adanın su altında kalan ve görünmeyen kısmına da bilinçaltı-bilinçli olmama durumu denilebilir. Suyun altında kalan adanın parçası, su üstünde görünenden daha fazla bir alana ve içeriğe sahiptir (Görsel 10). ‘‘Bilinçdışı, bilinçten çok daha önce oluşmuştur. Yaşamımızın büyük bölümünü bilinçdışında geçiririz (Gürol, 1991: 31-32).’’ Bilinçaltını tanımlarken hem ‘bilinçdışı (unconscious)’ hem ‘bilinçaltı (subconscious)’ olmak üzere iki kavram karşımıza çıkabilmektedir. Bilinçaltı; topografik[16] kurama uygunluğu ve bilincin altında bir yeri tanımlaması açısından daha klinik bir kavram olmakta, nörologlar tarafından kullanımı tercih edilmektedir.

Görsel 10. Bilinç, bilinçaltı-dışı tanımında Buzdağı Örneği Görseli

Freudyen psikoloji açısından bakıldığında ise anıların, duyguların yani zihinsel bellekteki öğelerin, farkındalığın dışına atılması bilinçdışını oluşturmaktadır (Sevinç, 2019: 152). İkisinin farklı anlamlara geldiğini savunan birçok uzman psikolog olsa bile ‘‘aslına bakarsak bilincin altı, üstü, içi, dışı diye tabir edilen alanlar bilincin farkında olmadığımız çeşitli düzlemlerinden bahsedebilmek için ortaya konmuş olan terimlerdir (Jung ve Küskü, 2020: 18).’’ Varoluşçu ve hümanist felsefenin önemli isimlerinden Rollo May (2016: 89-84) bilinçdışını şöyle açıklamaktadır: ‘‘Bilinçdışı, bilincin derindeki boyutudur. Bilinçdışını, bireyin gerçekleyemeyeceği veya gerçekleşmeyeceği eylem ve farkındalık gizilgüçleri olarak tarif etmektedir ve bu gizilgüçler ‘özgür yaratıcılık’ diye adlandırabileceğimiz şeyin kaynağıdır.’’

Sanatta bilinçaltı kavramını ele aldığımızda tarihte önem kazanan ve ilk akla gelen isimler; Sigmund Freud ve Carl Gustav Jung’dur. Freud, bilinçdışını bastırılmış duygular, cinsel dürtüler ve gerçekleştirilemeyen arzular kapsamında ele almış, Jung (1998: 51-57) ise, bilinçaltını bireysel ve kolektif olmak üzere ikiye ayırmıştır. Geçmişten günümüze kadar yaşanmış ve kuşaktan kuşağa aktarılan tüm ruhsal deneyimler kolektif bilinçaltını oluşturmaktadır. Kolektif bilinçaltı, kişisel bilinçaltından çok daha derinlerinde yer almakta, aslında çok daha eski zamanlara ait bellek kalıntılarından oluşmaktadır. İçgüdüsel benlik ve bilinçaltlarının toplamıdır. Çetin (2010: 255-256) kolektif bilinçaltını, her dönem bir şeylerin ilave edildiği, tüm insanlığa özgü ortak unsurları taşıyan bir depoya benzetmektedir. Jung, bu depoda yer alan mit[17]sel öğelerden, evrensel zihinden, yüksek

[16] Topografik Kuram: Freud’un bilinç-ön bilinç/bilinç öncesi(bilinçaltı)-bilinçdışından üç bölümden meydana geldiğini savunduğu kuramdır. Bu kuramda zihinsel içeriklerin, zihnin belirli bölgelerini kavramsal olarak bölümleyerek yerleştirmek ve bu içeriklerin bilince olan uzaklıklarını açıklanması amaçlanmıştır. Sonrasında topografik kuram, geliştirilerek daha açıklayıcı id-ego-süpergo kavramlarıyla olmak üzere yapısal kişilik özellerini detaylandırılarak desteklenen yapısalcı kuram olarak yer almaya başlamıştır (Tuzcuoğlu, 2013: 275).

[17] Mit: Bireyin görünün dünyanın ötesindeki dünyayı anlamasını, ilişki kurmasını sağlayan ve insanın ruhani potansiyeline erişen ipuçlarıdır. İnsanın inancının, coğrafyasının, doğasının en temel açıklama biçimi ve kolektif bilinçdışının lisanıdır (Jung ve Küskü, 2020: 103-105).

bilinçten, özden[18], ortak tözden ve ruhsal güdülerden söz ederek bilinçaltı kavramını daha farklı bir bakış açısıyla ele almıştır. Gerçeküstücülük (Sürrealizm), Soyut Dışavurumculuk (Soyut Ekspresyonizm), Ham Sanat (Art Brut), Kötü Sanat Eylemleri (Mal Action) vs. sanat akımlarından ve alternatiflerinden birçok sanatçı, psikolojinin bu iki dev isminden ve onların araştırmalarından yararlanmış, çalışmalarında bilinçaltı kavramını ele almışlardır. Bilinci arka planda tutmuş, bilinçdışının aktifleşmesi, içgüdünün özgürleşmesi ve insanın kendisinin derinine inmesinde sanatın dilini kullanmışlardır. Ayrıca bunları yaparken Freud'un ve Jung'un psikanaliz çalışmalarında kullandıkları yöntemlerden, Serbest Çağrışım Tekniği ve Otomatizm'den yararlanmışlardır.

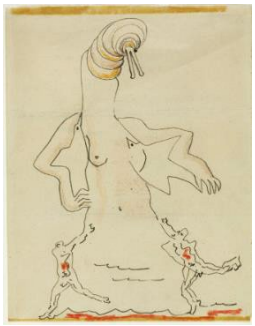
3.1. Otomatizm

Otomatizm; ''otomatik olma özelliği, iradeden bağımsız, şuurun dışında kendiliğinden gerçekleşen hareket ve faaliyet (TDK, 2020)'' anlamına gelmektedir. Sanatta ise, 1925'ten beri Gerçeküstücü (Sürrealist) sanatçıların; bilinçaltının yaratıcı gücünü, kontrolsüz hareketini, kendiliğinden gelişeni ortaya çıkararak, sezgisel olarak yeni biçimler-formlar yaratma, hayal gücü ve farklı algılamalar ile eser ve eylemler elde etme amacıyla kullandıkları bir yöntem olmuştur. Gerçeküstücülüğün babası olarak tanınan Andre Breton'a (1997: 26) göre bu yöntem ''aklın dayattığı tüm denetimlerin yokluğunda ve tüm estetik veya ahlaki denetimlerin dışında düşüncenin kendini ortaya koymasıdır. Béliveau'nun görüşü ile Sürrealist sanatçılar tarafından kullanılan otomatizm tekniği yaratıcılığı bağımsızlaştırma, insanın bilinçaltına ulaşma, özüne inme, özgün ve doğaçlama ifadeye ulaşması amacıyla kullanılmıştır (Béliveau, 2010: 25-26'dan aktaran Sembol, 2012: 81).

Gerçeküstücü sanatçılardan Andre Masson'ın 'Automatic Drawing' (Görsel 11) ve Max Ernst ve Max Morise ile yaptığı 'Müstesna Kadavra (Nefis Kadavra)' (Görsel 12) eserleri, sanatta otomatizm çalışmalarına örnek olarak verilebilir. Müstesna Kadavra, 1925'ten sonra Sürrealist sanatçıların ilk olarak kelimelerle başlayan, sonrasında desen çizimleri ile devam eden bir grup çizimidir (Vangölü, 2016: 877). Her katılımcı figürün bir bölümünü çizmekte ve çizdiği bölümü katlayarak yanındaki katılımcıya aynı eylemi yapmak üzere devretmektedir. Böylelikle bir tür kolektif ve doğaçlama desen oyunu oynanır. Bu oyun, Breton'un (1948) ifadesiyle ''fiziksel özellikleri kopyalama saçmalığının külliyen reddini'' temsil etmektedir. Sürrealistlerin yaptıkları çizim oyunu; geleneksel desen anlayışının kalıplarını yıkmıştır. Oluşturdukları birbirinden habersiz yanyana dizilmiş biçimlerin farklı algılamalara ve yeni anlamlara yol açmış olması, akımın postmodernizmle ilişkili olduğunu gösterir (Vangölü, 2016: 878). Rastlantısallığın ve sezginin, bilinçaltının ve doğaçlamanın getirdiği yaratıcı öğeleri ortaya çıkarmıştır.

Görsel 11. Andre Masson, ''Automatic Drawing'', (1924), kâğıt üzerine mürekkep, 23,5 x 20,6cm, New York

Görsel 12. Andre Masson, Max Ernst, Max Morise, ''Exquisite Corpse'', (1927), Kağıt üstüne siyah mürekkep, kırmızı grafit, 200x155cm, New York

Bu süreçte gelişen tesadüfî ve rastlantısal şekilde oluşan form, imge veya eylemler ile sanatçılar, bilinçaltının açığa çıkarılmasının yanı sıra Jung'ın çalışmalarında bahsettiği kolektif bilinçaltında yer alan, baştan beri var olan ortak zihnin imgelerini, sembollerini, arketiplerini[19] de ortaya çıkarmaktadır. Sanatçı otomatizm

[18] Öz: ''Hem bilinç hem de bilinçdışının öğelerinin toplandığı bütünleyici bir merkezdir. Karşıtlıkların varlığının uyumlu bir halidir, bilinç-bilinçdışı oradadır ve bütünleşmiştir (Jung ve Küskü, 2020: 171).''

[19] Arketip: ''Önceden bilinçdışında varolan kalıptır, biçimdir. Ruhun kalıtımla geçen bir parçası gibidir (Gürol, 199: 148).'' Arketip; bireyin kolektif belleğinde yer alan imge ve evrensel sembollerdir. Jung'a göre her insanın kolektif bilinçdışında yer alan ve en geçmişten gelen bu imgeler; bireyin davranışlara yön veren birer etken ve içgüdüsel davranışın birer modeli olmaktadır. Rüyalarda, mitlerde, masal ve efsanelerde karşımıza çıkabilmektedir. Hem en eski ilkel insandan hem de kişinin bireysel yaşantısından gelen

tekniğiyle, varoluşsal olana, ortak imgelerine, geçmişten gelen bilgilerine, özetle daha derine ulaşmayı amaçlamaktadır. Ayrıca Jung'un bilinçaltı sadece geçmiş tarihin, bilginin toplamından ibaret değildir, gelecek de onda gizlidir; yeni ve yaratıcı olan her şeyi içinde saklamaktadır ve Jung'un dediği gibi ''Derine inmek için sezgi gerekir (Jung ve Küskü, 2020: 190).'' Sezgi, bilinçdışının aklı aynı zamanda iç sesimiz, iç gözümüzdür. Eroğlu (2012: 100-98) sezgiyi şöyle tanımlamaktadır; ''Sezgi, yaratıcılığın bilincimizde ilk habercisidir. Sanatçılar ise yaptıkları eserlerde bilinçle sezgiyi uzlaştırarak kullanan yegâne bireylerdir.'' Beden gözümüz, bilincin görebildiğini görmekte, sezgi ise bilinçdışının gözü olmaktadır. Sanatçı; özüne, derinine inmesi için içsel göz ile de bakması gerekmektedir.

3.2. Serbest Çağrışım Tekniği

Bilinç mekanizmasını saf dışı bırakan Gerçeküstücü sanatçıların temel ifade yöntemi olan otomatizm tekniği, doğrudan Freud'un serbest çağrışım yöntemine dayanmaktadır (Vangölü, 2016: 875). Sanatta ilk olarak Gerçeküstücü sanatçıların çalışmalarında kullandıkları serbest çağrışım tekniği aslında psikanalitik terapinin en temel tekniği olmakta ve analitik iletişimde, "kelimeleri ve kelimelerin birbirleriyle olan anlam bağlantılarını içeren ilişkisel yapıyı modellemeye yardımcı bilimsel araştırmalarda önemli bir rol oynamaktadır (Tarakçı, Mert, Yavuz ve Akırmak, 2019: 59).'' Serbest çağrışım tekniği Freud tarafından psikoterapötik bir araç, Jung ise bir amaç olarak kullanılmıştır. Jung ayrıca bu tekniği belli bir süre kısıtlamasında uygulamış ve değişen süreye göre bir değerlendirme sistemine gitmiştir (Jung, 1910: 219-269). Bu yöntemde katılımcılardan, verilen kelime ve kavramlardan ilk akıllarına gelen anlamca ilişkilendirdikleri yeni kelime ve kavramlar üretmeleri istenmektedir. Bu tekniği uygulayan uzman, karşısındaki bireyi, aklına gelen ilk kavramları ilgisiz, mantıksız olsun, anında, rahatça ve sansürsüz şekilde söyleyebilmesi için cesaretlendirmektedir. Kişinin spontane gelişen düşünce akışında çağrışımlar, birbirleriyle bağlantılı diğer çağrışım ve anılara ulaşabilmesini, farklı düşünmesini ve daha yaratıcı olmasını sağlamaktadır.

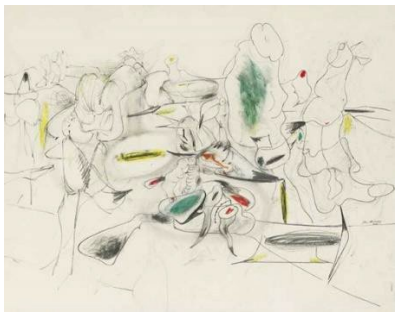
Spontane düşünce akışının, yaratıcılığı da kapsayan nörodinamik bir modelini oluşturmayı amaçlayan bir araştırmada serbest çağrışımlar ile yaratıcılık arasındaki ilişki incelenmiş, bunların arasında doğru orantı olduğu ve çağrışımların yaratıcılığı doğru orantılı bir şekilde geliştirdiği sonucuna varılmıştır (Gray vd., 2019: 539-543). Dr. Andreasen (2015: 98) şöyle aktarmaktadır:''Sıra dışı yaratıcılığa sahip olan kişiler, daha kolay serbest çağrışım yaratabilen beyinlerle ödüllendirilmişlerdir, hatta nöral[20] olarak çeşitli bağlantı kortes[21]lerinde daha zengin bir iletişim vardır.'' Jung'un da bu tekniği kullanırken yararlandığı süre kısıtlaması; spontane ve anında bir düşünce akışı sağlamakta, mantıktan ziyade sezgiyi ön plana çıkarmaktadır. Sanat tarihinde, serbest çağrışım tekniğini kullanan ve çalışmalarında yararlanan birçok sanatçı örneği vardır. Soyut Dışavurumcu ve Sürrealist bir tavırla yaptığı çalışmalarında bu teknikten yararlanan sanatçılardan Arshile Gorky (Görsel 13), elde ettiği imgeleri veya kavramları bazen olduğu gibi, ham halleri ile bırakmış bazen de üstünde bilinçli oynamalar yaparak çalışmasını geliştirmeyi tercih etmiştir. Pollock'un (Görsel 14) isimiz gravür çalışması, basit çizgilerle oluşan formların (üçgen kafa vs.) Jung'ın kolektif bilinçaltını tarif ederken eskiden beri varolan imge, mit ve arketiplere benzetebileceğimiz öğeleri anımsatmaktadır. Pollock şöyle aktarmaktadır: ''Benim resimlerimin kaynağı bilinçaltıdır. Resimlerimi de tıpkı desenlerim gibi ele alıyorum, yani doğrudan doğruya, peşin çalışmalara başvurmaksızın... (Yetişken, 1998: 67).'' Sanatçının çalışmalarında daha çok bilinçdışının, gizemli ve tinsel olanın bir dışavurumu mevcuttur. Dışavurumculuk ise Batur'un (2020: 285) en yerinde tabiri ile ''güvendiğimiz, bizi korumasını umduğumuz, içimizdeki bilinmeyen şeyin simgesidir. Hapsedildiği zindandan dışarı çıkmaya çalışan ruhun belirtisidir.'' Yukarıda örneklerde; bu ruhun ifadesi, bilinç örtüsünün ket vurmadığı, sezginin ön plana çıktığı, serbest çağrışımlar, otonom hareketler ve spontane düşünce akışının sağlandığı doğaçlamalar ile aktarılmaya çalışılmıştır. Sürrealist ve Soyut Dışavurumcu sanatçılar gibi Joseph Beuys da klasik desen anlayışını yıkmış ve özgürleştirmiştir, duygu ve düşüncelerini, görüşlerini aktarmış, toplumsal plastik düşüncesini ve kavramlarını desen yolu ile ortaya koymuştur (Paust, 2005: 18-19). (Görsel 15)

''Beuys'a göre desen, görünmeyen güçlerden görünür şeylere doğru değişen, düşüncenin ilk görünür formudur, alttakini yüzeye çıkaran düşüncenin özel bir türüdür. İlk desenlerinde, tarih öncesi kültür mitlerini, geçmişini tasvir eden sanatçının 1960 sonrası kavramsal çalışmaları ile beraber desenleri de değişim göstermiştir (Türkmenoğlu, 2007: 84-85).''

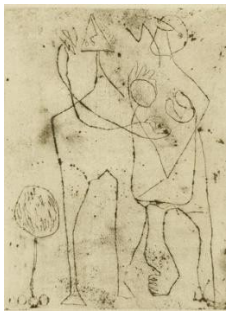
parçaları bulundurmaktadır (Jung ve Küskü, 2020: 96-97). Jung'un arketip kavramı; insandan insana geçen, nesillerce aktarılan varoluşsal kod ve insan deneyiminin özü olmaktadır (Kavut, 2020: 685-686)

[20] Nörol: Sinirsel/Nöroloji: Sinir Bilimi (T.D.K., 2020)

[21] Kortes: Korteks,Beyin zarı, beyin kabuğu (T.D.K., 2020)

Görsel 13. Arshile Gorky, Study for Good Afternoon,Mrs. Lincoin, (1944), kağıt üzerine grafit ve mum boya, 50.8cm x 66cm, U.K.

Görsel 14. Jackson Pollock, İsimsiz, (1944), 50,8x34,6cm, gravür, New York

Görsel 15. Joseph Beuys, ‘‘3 Genç Kız’’, (1956), 10,6x14,8cm, Düsseldorf

4. Hızlı Desen Çalışmaları ve Bilinçaltı İlişkisi

Sanat pratiklerinde ortaya çıkan ifadeler; bilinçli veya bilinçsiz aktarımların, ruhun dışavurumları ve imgeleridir. Bilinç ve bilinçaltının ters bir ilişkisi olduğundan, desen çalışmalarında yüzeye çıkan bilinçli ve bilinçdışı aktarımlar da tam tersi bir eğride ortaya çıkmaktadır. ‘‘Bilinç, dışadönük olduğu zaman, bilinçdışı, içedönüktür; bilinç içedönükse, bilinçdışı dışadönüktür (Gürol, 1991: 36).’’ Yani bilinç aktif ise, bilinçdışı pasif; bilinçdışı aktifken bilinç pasif durumdadır. Bu ilişki, sanat pratiklerinde de aynı şekilde geçerlidir. Sanatsal süreçte uzun, planlı, bilinçli-mantık ile ilerleyen çalışmalar, her ne kadar sanatçının psikolojisini yansıtsa da bu çalışmalarda bilinçdışı, daha arka planda kalmaktadır. Ön hazırlık olmadan, kısa sürede, hızlı ve sezgisel hareket edilen çalışmalarda ise bilinçdışı ön plana çıkmaktadır.

Hızlı desen, jest çizimler; ‘‘görme, hareket etme ve oluşturma arasında çok anlamlı ve bağlantılı bir anı ifade etmekte ve taklitten daha fazlasını içermektedir. Bedensel bir eylem, aksiyon şeklinde gelişen, sürekli bir akış içerisinde belirli bir süre, akış ve hız ile kaydedilen, bir itki olarak oluşan görme eyleminin psikolojik ve fiziksel uzantısı, iç ve dış deneyimin damıtılmasıdır (Schneckloth, 2008: 278).’’ Hızlı desen çalışmalarında verilen zaman kıstası ve onun getirdiği artan hız faktörü ile sağlanan yaratıcı itilim, bilinç eşiği ile bilinçdışının ortak bir ifadesi, biçimi ve kavrayışı olmaktadır (May, 2016: 102). Bu itilim sonucu, otonom el hareketleri, soyuta yakın rafine form ve tamamlanmamış ifadeler, rastlantısal ve bilinç-altısal öğeler ortaya çıkabilmektedir. Çünkü çalışmada, öğrencinin tam bilinçli bir şekilde kompozisyon kuracak, figürü oturtacak, detaylandıracak, etüd edebilecek bir zaman dilimi bulunmamaktadır. Bu sebeple çalışmada bakma-görme-aktarma eylemlerinin neredeyse bir arada ve anında gerçekleştiği bir eylem mevcuttur. Bilinçli düşünülerek hareket edilen, plastik kurallara bağlı yapılan geleneksel desene nazaran estetik kaygı arka planda kalmakta, çalışmadan çıkacak doğru, kesin, detaylı tasvir ve biçimsel sonuçtan ziyade yaratıcı süreç ve eylem önem kazanmaktadır.

Sanatsal çalışmaların, sorgulamaların temelini oluşturan öğrenme, sorun çözme, karar verme, anlamlandırma ve kavramsallaştırma gibi zihinsel süreçlerin gelişimini sağlayan, insanı diğer canlılardan ayıran en temel özellik, düşünme becerisidir. Yaratıcılık da bir çeşit düşünme biçimidir. Yaratıcı düşünme becerisine sahip olmak, yaratıcılığa da doğrudan etki etmektedir (Yeşilyurt, 2020: 3894-3895). Düşünme, insanın oluşumundan beri süregelmiş ve insanların kendilerini ifade etmeleri ile başlamıştır. Her eylem bir düşünmeyi gerektirmekte (Başerer ve Duman, 2019: 380) ve yaptığımız her davranış ve eylem, temel olarak iki türlü düşünme yöntemi ile oluşmaktadır. Sezgisel ve analitik düşünme yöntemi: ‘‘Analitik düşünme; yavaş, mantıklı, bilinçli ve kasıtlı, sezgisel düşünme ise otomatik, hızlı ve bilinçaltında gerçekleşmektedir (Mulukom, 2018).’’ Bilinç ile hız faktörü arasında ters bir ilişki vardır. Verilen zamanda hız faktörü azalırsa; bilinç aktif, bilinçdışı pasiftir. Süre azaldıkça hız fazlalaşırsa; bilinçdışı aktif, bilinç daha pasiftir. Hızlı desen çalışmalarında da artan hız faktörü; tam bilinçlilik durumu içinde ifade etmeyi engellemektedir.

Mimari tasarım firması olan ve uluslar arası çalışmalar yapan Coop Himmelb(l)au mimarları, tasarımlarına hızlı çizim ve model oluşturma tekniklerini kullanarak başlamaktadırlar. Burada önemli olan nokta çalışma hızlarıdır. Hız zorunludur çünkü bilincin kontrolünü ve detaylandırmayı azaltmakta, kendiliğinden gelişeni, rastlantısalı, anlamlı olabilecek yanlışları ve kazaları teşvik etmektedir. Coop Himmelb(l)au, çalışmalarında yer verdikleri hızlı uygulama tekniklerini psikogram[22] olarak adlandırmaktadır. Bu uygulamalarda hız

[22] Psikogram:
1- Bir kişinin ruhsal portesi-ruhsal, düşünsel özelliklerinin ve yeteneklerinin tüm görüntüsü

faktörünün etkisi ve algısal reflekslerle, içten ve anında ortaya çıkan basit ve tamamlanmamış çizgiler ve renkler, biçimlendirilmemiş formlar, açıklamak için değil, sorgulamak için yaratıcı bir yol olmaktadır. Bu formlar, canlı ve değişkendir. Değişen yorumlara, algılamalara, anlamlandırmalara açıktır. Yeniyi görmeye ve son derece sezgisel, beklenmedik çağrışımlara yönlendirmeye yardımcı olan bir mekanizmaya benzemektedir (Manolopoulou, 2005: 522-523). İlk bakışta bitmemiş, özensiz görünen bu çizimler, desenler, tasarımcının, sanatçının, sanat öğrencisinin sezgileri, çağrışımları, yaratıcılığı ve hayal gücü ile tamamladığı bir çalışma sürecinin, bir bütünün parçaları olmaktadır (Görsel 16-17).

Görsel 16. Coop Himmelb(l)au, 'MOCAPE' projesi için yapılan hızlı çizimlerden örnek

Görsel 17. Coop Himmelb(l)au,'Hot Flat' projesi yapılan hızlı çizimlerden örnek

Tamamlanmamış parçaların görsel algıda yorumlama ve tamamlama eylemi, biçim psikolojisi olarak bildiğimiz Gestalt teorisinin tamamlama ilkesi ile de yakından ilişkilidir. Gestalt teorisinin tamamlama ilkesine göre; eksik, tamamlanmamış şekil ve formlar, algıda çok kısa bir zamanda meydana gelen görme ve yorumlama olayı ve daha önceden sahip olunan deneyimler sayesinde göz tarafından tamamlanmaktadır. May (2016: 89), Gestalt'ın biçimlenmemiş şekil ve eksik formlarından ''bilinçdışından yanıtını alan bir çağrı" olarak söz etmektedir. Ayrıca hızlıca oluşan yarım, eksik kalan biçimler; belleği ve hayal gücünü kuvvetlendirmekte, daha akılda kalıcı olmakta, merak uyandırmakta, kısa sürede az eleman ile daha etkili ve fazla üretim yapılmasına olanak tanımaktadır (Karaca ve Tuna, 2018: 108) Desende verilen sürenin azalması, çizim ve algılama eyleminin hızlanması ile figürün ifadesi de çok daha dışavurumcu, otonom ve spontane bir şekilde tasvir edilmektedir. Bu tasvir, düşündüğümüzden daha çok bilinçdışında ve sezgisel gerçekleşmekte, duyumsal süreçleri güçlendirmekte, belleği yoğunlaştırmakta, bilinçdışı boyutlardan gelen bir hamle olarak duyumsal yaşantının artışını ve farkındalığını da içinde barındırmaktadır (May, 2016: 89). Böylelikle insanın bilinçlenmesini yani bilincinin farkındalığının artmasını sağlamaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Desen, sanat alanında, ilk olarak sanatçının belli bir ustalığa ulaşmasında araç olarak kullanılmışsa da günümüze gelen süreçte yaratıcı eylemin bir parçası, duyguların ve düşüncelerin, kavramların, hayal gücünün ifade dili olmuştur. Sanattaki eğilimler, yeni görüş ve ideolojilerin getirdiği değişimler desene de yansımıştır.

Güzel Sanatlar akademilerinde öğrenme aşamasında, geleneksel-klasik anlayışta yapılan desen, tartışmasız önemli ve gerekli bir konumda yer almaktadır. Ancak hızlı desen diğer ismi ile jest çizimler, eğitimin yaratıcı düşünme aşamasındadır. Akademide teknik-pratik anlamda belli bir seviyeye gelen öğrenci, genellikle uzun süreli yapılan klasik desen çalışmalarından farklı olarak hızlı desende daha dışavurumcu, bireysel ve sezgisel bir ifade modeli geliştirebilmektedir. Hızlı desende öğrencinin, bakıp aktarmaya-ifade etmeye çalışırken; duyu-sezgi gibi yetileri bir arada çalışmakta, hızlı algılamayı, hızlı düşünme ve aktarmayı, hareket etmeyi öğrenmekte, pratiksel uygulamalarını geliştirmektedir. Çalışmadaki yaratıcı eylem ve süreç önem kazanmakta, hayal gücü desteklenmektedir.

Gerçeküstücü ve Soyut Dışavurumcu sanatçıların bilinçaltındaki öğeleri açığa çıkarmak için çalışmalarında yararlandıkları otomatizm ve serbest çağrışım tekniğinde oluşan spontane düşünce akışı, otonom hareket, sezgisel eylem ve dışavurumcu ifadeler, hızlı desende gittikçe azalan süre ve artan hız ile elde edilebilmektedir. Bu ifadeleri sanat yolu ile bilinçdışındaki derinliklerinden ortaya çıkaran sanatçı, bilinçli değerlerle ilişkilendirebilmekte ve hayal gücü ile farklı imgelere dönüştürebilmektedir. İmgelerin bilinçdışından harekete geçirilmesinde hızlı desen gibi sanat pratikleri önemli rol oynamaktadır. Aynı zamanda bilinçaltına ya da bilinçdışına ulaşmak, oradaki imgeleri açığa çıkarmak; bilincin derinleşmesine yöneliktir. Bu çalışmalar ve bilgiler ile kendi farkındalığını yakalayan, kendini geliştiren, yeni ve hızlı olanda pratikleşen kişi, kendini daha

2- Bir psikomotorik incelemenin sonuçlarını ortaya koyan grafik (http-1)

rahat ifade edebilmekte ve anlayabilmektedir. Kendisinin farkında olan, bilincine varan birey; edindiği tecrübe ve birikimler ile çalışmalarına farklı bir bakış açısı getirebilmekte, daha yaratıcı ve başarılı olabilmektedir.

Bu noktada hızlı desen çalışmalarının, güzel sanatlar eğitiminde daha çok yer verilmesi önerilmekte böylelikle öğrencinin hayal gücünün, biçimsel-teknik becerileri ile eşit olarak geliştirilmesi amaçlanmaktadır. Günümüz sanat eğitiminde, öğrencinin kendini ifade edebilecek bir seviyeye gelmesi için belli bir kural ve disiplin ile kendinden önce gelen bilgi ve birikimleri tanıması, yinelemesi ve teknik anlamdaki sorunları çözebilmesi, etüt edebilmesi gerekmektedir. Ancak bir noktada sürekli yinelemeye ve taklide yönelebilen öğrenci, çalışmalarını yaparken yaratıcılığını kullanmakta zorlanabilmekte, kendi düşüncesini ve hayal gücünü arka plana itebilmektedir. Özgün çalışmalarını yaparken fotoğraftan veya başka sanatçılarının işlerinden yararlanma gibi yöntemlere başvurmayı seçebilmektedir. Bu seçim, sonrasında öğrencinin yaratıcı cesaretine, özgünlüğüne ket vurabilmekte ve onu sonradan oluşabilecek daha büyük bir çıkmaza sürükleyebilmektedir. Bu gibi sorunlarla karşılaşmamak, kişinin özgürce, cesurca kendini ifade edebilmesi için hızlı desen çalışmaları alternatif bir öneri olarak sunabilir ve sanat eğitiminde daha çok yer verilebilir. Hızlı desenin getirdiği sezgisel ve otonom hareket, spontane düşünce akışı, anlık algı ve aktarımı ile harekete geçirdiği bilinçaltısal öğeler, desen çalışmalarına çok daha yaratıcı ve doğaçlama bir boyut kazandıracağı düşünülmektedir.

Görseller Listesi

Görsel 1) Zöllner, F. (2003). Leonardo da Vinci The Complete Paintings and Drawings. TASCHEN, ISBN 3-8228-1734- Ⅰ, Italy, sf:374,Görsel 477
Görsel 2) The Albertina Museum, Drawing & Print, The Highlights of the Collection https://www.albertina.at/en/collections/drawings-prints/ Erişim Tarihi:28.04.2021
Görsel 3) https://www.rijksmuseum.nl/en/collection/RP-T-1917-1 Erişim Tarihi:11.03.2021
Görsel 4) The Metropolitan Museum of Art, New York,2000-2021
https://www.metmuseum.org/art/collection/search/337497 Erişim Tarihi:11.03.2021
Görsel 5) Egon Schiele:the Leopold Collection, Vienna, The Museum of Modern Art Catalogue, sf:66-https://www.moma.org/documents/moma_catalogue_264_300063176.pdf Erişim Tarihi:28.04.2021
Görsel 6) The Museum of Fine Arts, Houston, ABD, https://emuseum.mfah.org/objects/50091/nude Erişim Tarihi:11.03.2021
Görsel 7) German Expressionism Works from the Collection, MOMA https://www.moma.org/s/ge/collection_ge/object/object_objid-37311_image-0.html Erişim Tarihi:28.04.2021
Görsel 8) Edward Hughes (1832-1908). Royal Academy https://www.instagram.com/p/CGo8ekEnoqh/ Erişim Tarihi: (27.03.2021)
Görsel 9) Boğaç Oydemir, (2020). Kâğıt üzerine kara kalem, 21x29,7cm (5-10 dakika) https://www.instagram.com/stories/highlights/17917769722594286/?hl=it Erişim Tarihi:28.04.2021
Görsel 10) Topografik Model-Buz Dağı Modeli,Bilinç, Bilinçaltı ve Bilinçdışı, (2018) https://pdrbirimi.com/psikanaliz-temel-kavramlar-ve-savunma-mekanizmalari/ Erişim Tarihi:06.04.2021
Görsel 11) The Museum of Modern Art, (2021), New York/ADAGP,Paris-https://www.moma.org/collection/works/38201 Erişim Tarihi:10.04.2021
Görsel 12) The Art İnstitute of Chicago artic.edu.tr https://www.artic.edu/artworks/119116/exquisite-corpse Erişim Tarihi:15.04.2021
Görsel 13) http://www.artnet.com/artists/arshile-gorky/study-for-good-afternoon-mrs-lincoln-sRBoOVW2i0bPVv6TwPDsQA2 Erişim Tarihi:(11.04.2021)
Görsel 14) Washburn Gallery, N.Y.
https://www.washburngallery.com/exhibitions/jackson-pollock4?view=slider#9 Erişim Tarihi:11.04.2021
Görsel 15) Joseph B. (2005). Aslolan Çizgidir Schloss Moyland Müzesi Koleksiyonundan Bir Seçki. Yapı Kredi Yayınları, ISBN 975-08-0910-6, sf:132, Görsel 26.
Görsel 16) Foto:Malagamba,D., (2016), MOCAPE (Gallery of Museum of Contemporary Art & Planing Exhibition), Shenzhen, Çin https://www.archdaily.com/800332/museum-of-contemporary-art-and-planning-exhibition-coop-himmelb-l-au?ad_medium=gallery Erişim Tarihi:30.04.2021
Görsel 17) http://www.coop-himmelblau.at/architecture/projects/hot-flat/ Erişim Tarihi:30.04.2021

KAYNAKÇA

ABABO. Programma del dipartimento di scultura (Heykel Bölümü ders programı). ABAV3 Disegno per la scultura (Heykel için çizim) http://www.ababo.it/ABA/wp-content/uploads/2016/09/Scultura-Triennio.pdf Erişim Tarihi: 26.04.2021

Altuna, S. (2015). Ünlü Ressamlar Hayatları ve Eserleri. Hayalperest Yayınevi, 2.Baskı, İstanbul. ISBN: 978-60563346-8-9
Andreasen, N. C. (2015). Yaratıcı Beyin. Arkadaş Yayıncılık, Akılçelen Kitaplar Yayınevi, Ankara.
Batur, E. (2020). Modernizmin Serüveni*Bir ‘‘Temel Metinler’’ Seçkisi 1840-1990. Sel Yayıncılık, 3.Baskı, İstanbul. ISBN: 978-975-570-762-4
Arıcı, B. (2006). Resim, Psikoloji ve Çocuğun Dünyasında Resim. Sanat Dergisi, 0 (10), 15-22. ISSN:1302-2938/2687-4857 https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/28886 Erişim Tarihi: 08.05.2021
Basşerer, D., Duman, E. (2019). Felsefi Süreç İçinde Düşünme Olgusu. Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi, 9(2): 379-395 https://dergipark.org.tr/tr/pub/nevsosbilen/issue/51363/589438 Erişim Tarihi:10.05.2021
Breton, A. (1948). “La Cadavre Exquis” –https://www.e-skop.com/skopbulten/mustesna-kadavra-desen-ve-figurun-bozulmasi/671 Erişim Tarihi:14.04.2021
Breton, A. (1997). Manifestoes of Surrealism. Çev: Seaver R., Lane,H.R., Ann Arbor: University of Michigan Press. ISBN: 0-472-06182-8
Borzello, F. (1982). The Artist’s Model. Junction Books, Toronto.
C.D. (Cambridge Dictionary). (2021). Cambridge University Press. https://dictionary.cambridge.org/tr/s%C3%B6zl%C3%BCk/ingilizce-t%C3%BCrk%C3%A7e/gesture Erişim Tarihi:01.05.2021
Çetin, Ö. (2010). Jung Psikolojisinde Rüya. T.C. Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 19 (2), 249-269 https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/143662 Erişim Tarihi:01.05.2020
Dilmaç, O. (2019). Ülkemizdeki Sanat Eğitimine Etkileri Bağlamında Avrupa Sanat Akademilerinin Kısa Bir Tarihi, Pegem Akademi, 1.Baskı, Ankara. ISBN:978-605-241-658-7
Duru, N. (2018). Kadavradan Rönesans Uçlarına: Michelangelo’nun Davut Heykeli. Batı ve Çağdaş Sanatçılar https://www.sanatinyolculugu.com/otopsiden-ronesans-uclarina-michelangelonun-davut-heykeli/ Erişim Tarihi:13.03.2021
Eroğlu, A. (2012). Henri Bergson’da Bilinç-Sezgi İlişkisi. Süleyman Demirel Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2012 (27), 81-102. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/117823 Erişim Tarihi:17.04.2021
Gombrich, E. H. (1980). Sanatın Öyküsü, Remzi Kitabevi, Cömert B. (Çev.) İstanbul. ISBN: 9789751417206
Gürol, E. (1991). Analitik Psikoloji ve C.G.Jung. Cem Yayınevi Kültür Dizisi, İstanbul. ISBN: 975-406-341-9
Gray, K., Anderson, S., Chen, E. E., Kelly, J. M., Christian, M. S., Patrick, J., Huang, L., Kenett, Y. N., & Lewis, K. (2018). “Forward flow”: A new measure to quantify free thought and predict creativity. *American Psychologist, 74*(5), 539–554 https://doi.org/10.1037/amp0000391 http://www.mpmlab.org/AmPsy--Forward%20Flow.pdf Erişim Tarihi:08.05.2021
Gray, L. (2020). Gesture Drawing-Movement. https://lilliangray.co.za/lesson-09-gesture-drawing-movement/ Erişim Tarihi:28.04.2021
Jung, C. G. (1910). The Association Method. The American Journal of Psychology. 21 (2) , 219–269. https://pure.mpg.de/rest/items/item_2350960_4/component/file_2350959/content Erişim Tarihi:18.04.2021
Jung, C.G. (1998). Analitik Psikolojinin Temel İlkeleri -Konferanslar-. Cem Yayınevi, 1.Basım, Çev. Şipal, K. İstanbul. ISBN: 975-406-400-8
Jung, C.G., Küskü Ö. (2020). Dışa Bakan Rüya Görür, İçe Bakan Uyanır. Destek Yayınları, İstanbul. E-kitap ISBN 978-605-311-972-2
Kaplan, Y. (2015). Bir Sanat Yapıtı Olarak Dönüşüme Uğrayan Figür Deseni ve Çizginin Retoriği. T.C. Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Anasanat Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
Karaca, G. Tuna, S. (2018). Sanat ve Tasarımda Bir Yöntem Olarak ‘Eksik Parça Tamamlama’ Başkent Üniversitesi Güzel Sanatlar Tasarım ve Mimarlık Fakültesi 3. Sanat ve Tasarım Eğitimi Sempozyumu Bildiriler Kitabı sf:99-110 http://gsf.baskent.edu.tr/kw/upload/324/dosyalar/sempozyum-kitap-8.pdf?birim=324&menu_id=26
Kavut, S. (2020) Carl Gustav Jung: Kavramları, Kuramları ve Düşünce Yapısı Üzerine Bir İnceleme. Uluslararası Kültürel ve Sosyal Araştırmalar Dergisi (UKSAD), 6 (2), 681-695 e-ISSN: 2458-9381. DOI: 10.46442/intjcss.620975
Levy, M. (1961). The Human Form in Art. Odham Books, London.
Manolopoulou, Y. (2005). ‘Unformed drawing: notes, sketches, and diagrams, Journal of Architecture, 10 (5): 517-525 DOI:10.1080/13602360500462323 https://www.tandfonline.com/doi/pdf/10.1080/13602360500462323?casa_token=RVNCbJYCT24AAAAA:ZohnB7yga9Qfslt3-xc_qayWngI5NOAWpOqG6ESwNOmjhm4g Erişim Tarihi:23.04.2021
May, R. (2016). Yaratma Cesareti. Metis Yayınları, Çev: Oysal A. İstanbul, ISBN-13: 978-975-342-190-4

Mulukom, V.v. (2018). 'Should You Trust Your Gut Feelings'. BBC Future-Psychology- https://www.bbc.com/future/article/20180525-should-you-trust-your-gut-feelings Erişim Tarihi:17.04.2021
Müftüoğlu, M.O. (2021). Desen Temel Süreçler. Say Yayınları, Resim Eğitimi Dizisi 2, 1. Baskı, İstanbul. ISBN 978-605-02-0026-3
O.E.D. (Online Etymology Dictionary). https://www.etymonline.com/search?q=dessin/ https://www.etymonline.com/search?q=gesture Erişim Tarihi:28.04.2021
Öndin, N. (2016). Rönesans Düşüncesi ve Resim Sanatı. Hayalperest Yayınevi, 1. Baskı, İstanbul. ISBN: 978-605-9452-00-7
Özayten, N. (1988). Dışavurumculuk. Sanat Yayınları Özel Sayısı. Kalın Dışavurumluk Sanat Seçkisi, İstanbul, Sayı:7.
Paust, B. (2005). Beuys'un Desenlerinde Çizimin Önemi. Joseph Beuys- Aslolan Çizgidir. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, sf: 9-20, ISBN: 975-08-0910-6
Psikogram. http-1 https://www.nedirnedemek.com/psikogram-ne-demek Erişim Tarihi:26.04.2021
Schneckloth, S. (2008). 'Marking Time, Figuring Space:Gesture and Embodied Moment. Journal of Visual Culture 7(3): 277-292 DOI: 10.1177/1470412908096337 https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1470412908096337 Erişim Tarihi:08.05.2021
Sembol, E. (2012). Otomatizm'in Sanattaki Yapısal Bağıntıları, T.C.Erciyes Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Resim Anasanat Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kayseri.
Sözen, M., Tanyeli U. (2015). Sanat kavram ve terimleri Sözlüğü, Remzi Kitabevi, İstanbul. ISBN: 978-975-14-1442-7
Sevinç, K. (2019). Freudyen Psikolojide Bilinçaltı ve Bilinçdışı Kavramları Arasındaki Benzerlikler ve Farklılıklar, Kilitbahir, (15): 125-158 DOI: 10.5281/zenodo.3445501- https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/810255 Erişim Tarihi:05.05.2021
Symonds, K. (2010). Life Drawing: A Short History. Stroud Life Drawing History http://www.stroudlifedrawing.com/history.html Erişim Tarihi:25.04.2021
Tarakçı B., Mert B., Yavuz M., Akırmak Ü. (2019). Serbest Çağrışım Üzerine Derleme: Yöntemler, Teoriler ve Psikolojide Kullanım Alanları, İstanbul Gedik Üniversitesi, İnternational Journal of Economics, Administrative and Social Sciences (JEASS), 2(1): 59-80 https://www.gedik.edu.tr/wp-content/uploads/ijeass-haziran-2019.pdf Erişim Tarihi:14.04.2021
T.D.K. (Türk Dil Kurumu). Türk Dil Kurumları Sözlüğü https://sozluk.gov.tr/ Erişim Tarihi:28.03.2021
Tilki, R. (2007). Desen Dersinde, Anatomik Özellik Kavranabilmesi Bağlamında Üç Boyutlu Objelerin Kullanılmasının Önemi. Ondokuzmayıs Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Güzel Sanatlar Eğitimi Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Samsun.
Topdemir, N.Ü. (2014). Spontanite ve Soyut. T.C. Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Plastik Sanatlar Programı, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
Tuzcuoğlu, N. (2013). Psikanaliz Kuramı ve Özellikleri, M.Ü. Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi, 7 (7) , 275-285. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1726 Erişim Tarihi:06.05.2021
Türkmenoğlu, D. (2007). Modern Sanatta Desen Dili ve Joseph Beuys. RH+Sanart, Cilt.1, Sayı 45, 85-84.
Türkmenoğlu, D. (2012). Çağdaş Bir İfade Formu Olarak Desen, Sanat Dergisi, 0(20), sf:41-50 https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunigsfd/issue/2608/33561 Erişim Tarihi:24.04.2021
Türkmenoğlu, D. (2020). Bir Düşünce Biçimi Olarak Desen. Akademisyen Kitabevi, 1.Basım, Ankara. ISBN 978-625-7106-31-3
Vangölü, Y.B. (2016). Geçmişten Günümüze Gerçeküstücülük. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi 20 (3), 871-883 . https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/265488 Erişim Tarihi:08.05.2021
Vasari, G. (1979). Lives of the Artists. Penguin Publishing, London.
Yeşilyurt, E. (2020). Yaratıcılık ve Yaratıcı Düşünme: Tüm Boyut ve Paydaşlarıyla Kapsayıcı Bir Derleme Çalışması. OPUS© Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi, 15 (25), 3874-3915. ISSN:2528-9527 https://doi.org/10.26466/opus.662721 Erişim Tarihi:09.05.2021
Yetişken, H. (1998). Estetiğin Abc'si. Kabalcı Yayınevi, 2.Basım, İstanbul. ISBN: 975-8240-00-5